

Macsi Sándor:

GÖRBE JÁNOS A SZÍNPADON ÉS A HÉTKÖZNAPOKBAN

Húsz éve, hogy a Farkasréti tölgyek árnyékában ezrek búcsúztak egy örökké nyugtalan színésztől, akiben benne élt a büszke jász betyár, Balga, Márton csikósgazda, Bak Jóska, Petőfi vagy éppen Tiborc ... és nincs, aki elsorolni tudná szerepei sokaságát. Változásainkkal egyre halványul képe, ám technikánk jóvoltából egy-egy filmszalag újra feleleveníti vonásait. Érdeemes végig megismerni életét, s benne most csak színpadi alakításainak világát, majd más alkalommal pedig filmre rögzített értékeit a kortársak ítélete szerint.

A kor, amelyben emberré vált

A két világháború közötti hatalom a nemzeti tartalmú gondolkodásra és a feljövő polgárságra, a középosztályra épít s elvárja, hogy a művészeti alkotások is ezt szolgálják. A társadalom felelős gondolkodói, az írók irányzatai között a társadalomkritikai mozgalom erősödik fel a népi írók hangjában. Ezek a figyelmet a paraszti tömegekre irányítják, mint ősi eredeti műveltségi értéket, tehetséget hordozó osztályra. Divattá válik a tehetségkutatás a művelődés szinte minden ágában. A színházi társulatok a könnyű fajsúlyú polgári darabokkal nyerik meg a közönséget. A népszínművekben sem a társadalmi él, hanem az érzelgős hatások érvényesülnek.

A Csörszárok mellett

Jászárokszálláson - 13 000 lakosú nagyközség - a századfordulótól eleven társasági élet alakul. A „városi” - a múlt századi városi rang még él a közbeszédben - előkelőség (világi, egyházi vezetők, tisztviselők) könnyed találkozóhelye az úri kaszinó, a redemptus gazdák a közbirtokossági székházban kaszinóznak (ez szűknek bizonyul, és emeletet húznak rá, s ezután úgy becézik: „megyünk a padlásra...”). Az ipartestületi tagok téglajegyeből is mutatós székház emelkedik. Nem maradhat ház nélkül a feltörekvő szervezett munkásság sem, akik a kultúra értékeit is mohón gyűjtik, ezért kicsit odébb felépítik a munkáskört. Mindegyik helyen könyvtár, büfé, játéktér, színpad, így minden feltétel megvan, hogy egymást ériék a „vigalmi gárdák” rendezvényei. Még a vándor színtársulatokkal is vetélkednek... Hivatásos színészek is indultak Árokszállásról: a Vígszínházban 1896-925 között Balassa Jenő, a Nemzeti Színházban (1906-1924) Pethes Imre. Ők a színészképzésben is tekintélyesek. Kaszab Anna 1919-től főként a vidék nagy városainak kiváló drámai színésze. 1928-ban a Czettler Jenő vezette Jászok Egyesülete Pethes Imre szülőhelyét emlékoszloppal jelölte meg, az ünnepélyes leleplezéskor a tizenhat éves Görbe János is ott szorong a tömegben.

Eszerint Görbe Jánosnak volt helyben műkedvelői előiskolája és jó példaként voltak hivatásos elődei. Őt az ország számára a 30-as évek tehetségkutatása fedezte fel.

Az árokszállási Görbe família redemptus jász elődökkel dicsekedhet. Talán ebből is adódik természetes örökségként bennük egyfajta rátartiság. Görbe János apjának már csekély a földje, de cséplőgépe jól jövedelmez a nyári szezonban. Három fia van, őket iparos szakmára irányítja, így lesz János is szobafestő a polgári iskolai tanulmányok után. Bátyjával kettesben járják a kenyérkereset eme szabad útját, gyakran a gazdag tanyavilágban. A Görbe gyerekek kedvenc festők voltak - beszélnek. Egyszer is a Kenyérvári nagyságos úr tanyáján dolgoztak. S ahogy szokták, ha beindulnak, fütyülnek-dalolnak. Erre felfigyelt az éppen ott időző pesti vendég, szóba elegyedett a fiatalabb érces hangúval. Mondta is neki, hogy érdemes lenne iskoláznia ezt a hangot, kincset érne.

Ha felmenne Pestre, keresse fel őt, majd segítségére lesz. Ez a felfedező, ahogy később kiderült, Székelyhídi Ferenc, az Operaház kiváló tenoristája volt.

Telt-múlt az idő, János élte tovább a kisvárosi fiatalok életét. Hétféteken nem maradt ki a korszó forgatagából, vonzotta a társaság. A nagyobb népünnepélyeken szívesen részt vett. Ilyenek voltak az arató-, szüreti felvonulások, bálók. A vigalmi gárdák pedig a jóvágású legényt szívesen látták a színpadon is. A fiatalok élete is gazdagodott a közösségekben. Formálódott egyéniségük, jellemük, meg egy kis bohémság a siker után, szövődtek a barátságok, szerelmi kapcsolatok.

János is megtalálta első párját Faragó Ilonka személyében. 1935. október 1-jén a szép barokk templomban Krakker: Szentháromság oltárképe alatt mondták ki az igent. Páros életük a mai Széchenyi u. 24. sz. ház egyik szűk helyiségében indult. Eltartották magukat, az új asszony varrónő volt, János pedig folytatta a szakmáját. És amikor elmaradt a rendelés? - hisz holt szezon is van. Ilyenkor aztán gyakran cseng vissza Székelyhídi varázsos ígérete. Menni kellene, legalább megpróbálni, kincs van a torkában, élni kell vele. De mit szólnak ahhoz barátai, az Iparoskör vezetői?

Próbatétel

Hosszú vívódás előzi meg a döntést. „Menjél, legyél híres ember, mi is segítünk. Különben is, ha nem sikerül, Árokszállásra mindig visszajöhetsz, van mesterséged”.

1936-ban felköltözik Pestre. Fizikai munkát vállal és Rózsavölgyi Kálmán magániskolájában tanulja a színészi mesterséget, sőt hamarosan siker kíséri útját. Az árokszállásiak hetilapja a következőket írta: „Szülővárosunkat eltöltő örömmel regisztráljuk most, hogy nevezett színészjelölt mindkét vizsgáját sikerrel letette... 23-án vizsgázott a Belvárosi Színházban. Ez alkalommal három kisebb színdarabban majd saját külön énekszámával lépett fel. Hogy a színdarabban milyen tökéletesen alakított, ennek dokumentálására csak azt szögezzük le, hogy egyik alakítása során a közönség sírt, zokogott, ami színiiskolai előadáson még sohasem fordult elő.

Az összes fővárosi lapok mind a legnagyobb elismerés hangján írtak Görbe Jánosról. Rózsahelyi, a kiváló művészprofesszor őt a jövő Rózsahelyijének tartja.”¹

Hasonló sikerrel tette le énekművészi vizsgáját a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében, ahol az Obsitos című operettből Az utolsó kívánságom, majd Huszka-Martos: Gül baba operettjéből Gábor diák dalát, Ott túl a rácson, énekelte utolérhetetlen sikerrel.

„Szívből gratulálunk azzal, hogy elhunyt szülőttünk Pethes Imre után dicsőséget hozna ő is Árokszállásra. Éppen ezért, hogy szárnyra kelhessen kiváló művésztünk, gyűjtést indítunk részére.”²

Egy évvel később: *„A Belvárosi Színház a volt szobafestőt városunk szülőttét tagjának szerződtette...Jancsikám! Így tovább tanulással, szorgalommal előre.”³*

Kodolányi Földindulásában kap komoly feladatot. Páger Antal szerepét veszi át. 1939. októberében a másik Kodolányi drámát A végrendeletet mutatják be, természetesen, hogy ebben is ott van fiatal színésztünk és remekel szerepében.

Az árokszállási műkedvelők is előadják a Földindulást a legjobb gárdával Görbe rendezésében és vendégszereplésével 1940 őszén. Sikeres, többször is meg kell ismételn. A bevételt a színházterem építésére fordítják. János máris viszonzza az előlegezett bizalmat és anyagi támogatást az otthoniaknak.

¹ Jászvidék 1938. június 26.

² Jászvidék 1938 június 26.

³ Jászvidék 1938 július 22.

A könnyű polgári témájú darabokban is sikeres, példái: a Magyar Színházban Vaszary Gábor zenés vígjátéka a Pest, a Belvárosi Színház Vécsey Leo: Espresso című darabja, Matolcsy Andor: Illetlenség darabja az Andrássy Színházban, az Angolpark Színházban a Mágneses vonal és végül a Madách Színház darabja: Móricz Zsigmond.: Kismadár. Itt Dajka Margit a partnere. Így írják róla: *„Görbe Jánosban annyi erő van és annyi svung, mint egy sudár kútágásban, ha egyszer kiengedi a műfalusi stílus fojtásait, egyszerre kirobban belőle a siker.”*⁴

Erdélyi csillogás

Ebben az időben már a második világháború folyik Európában. Magyarországon pedig a nemzeti lelkesedés lángja szökik magasra. A két évtizedes revízióra törekvés, nevelés mintha gyümölcsöt hozna. Az első, majd második bécsi döntés megnöveli az ország területét. Ez a nemzeti kultúrában hoz is eredményeket, és ideig-óráig a közelgő halálos viharfelhőkről eltereli a figyelmet. Különösen Észak-Erdély visszacsatolása kelt nagy reményeket.

Véget ér az elzártság, s új áramok indulnak mindkét irányba. Érvényes ez a művészeti életre is. Görbe János is átszerződik a Kolozsvári Nemzeti Színházhoz. Új környezetben ez nagy kihívás, igazi próbatétel, ha tehetsége és az eddig hallott sok dicséret igaz, akkor csak a szorgalom szükséges... a jász és a székely hogyan fog találkozni, tudnak-e azonosulni? Talán már ismerőse is van ott? Kaszab Annuska néni? Ő is Árokszállásról indult el... de jó is volna...

Csomagolnak és a vonat máris kanyarog velük Kolozsvárra. Ifjú feleségével, Faragó Ilonával, aki hűséges segítője, gyakran anyagi támasza is. Gyönyörködnek a csodálatos tájban. Öröme Kaszab Anna már több éve ott él, ám Görbét még nem ismerhette személyesen, hiszen jóval idősebb nála és már 1920 óta járja a színházat „aranyporos országútját” a különböző társulatokkal.

Most 1941-ben első dolga volt Jánosnak és Ilonának, hogy bemutatkozó látogatáson jelenjen meg a nagytekintélyű drámai színésznőnél. Kölcsönös öröm és kellemes együttlét a három jász összetalálkozása. Az új kollégának ez már megadja az indulási nagyobb biztonságot a nem könnyű hónapokra. Több darabban együtt is játszottak. Így a Zenélő óra, Ellák s a Mátyás király című történelmi darabban. A két jászárokszállási színész a már törzstag Kaszab Anna és az ifjú Görbe János kitűnő alakításáról csak a legjobbat írták a lapok. Az utóbbival kapcsolatban Kaszab Anna feljegyezte, hogy együtt lesték a pompásan feldíszített bársony függöny kémlelőjén az ünnepélyesen, pazarul öltözött előkelő közönséget. *„Csupa csipke, virág, ékszer volt az egész nézőtér. Nem is élő világ ez, hanem mesebeli káprázat.”* Az előadás szinte minden jelenetét tapsvihar követte. S a kiváló alakítások hatalmas, tomboló elismerést nyertek. Az egyik szünetben Görbe János bekopogott Kaszab Anna öltözője ajtaján, s kipirult örömsugárzó arccal gratulált Szilágyi Erzsébet alakítójának. Annuska pezsgővel kínálta ifjú művésztársát.⁵

De valóban lássuk mit mond Görbe János alakításairól Kolozsvár! Molter Károly életképében: az Örökmozgó, Bedő Pali-ja. *„... Ő a láthatóan vagy láthatatlanul, de minden időpontban felemelkedő nép, az élet friss lendülete és hajtása, aki áttöri a megcsontosodottak, az állott vízben evező „vezető osztály” gögijéből és tehetetlenségéből emelt sorompót. Maga volt a megtestesült okos, ha kell, furfangos, de szerény, méltányos és emberséges, kellő pillanatban azonban emberi méltóságának megvédésére bicskát is ragadó paraszt.*

⁴ A művész hagyatékából egy album a Jászárokszálláson a Jász Ház gyűjteményében található. A továbbiakban Album címszó alatt hivatkozom rá- M:S.

⁵ Kaszab Anna naplójából, amely Tösér Béla jászárokszállási örökös birtokában van.

Fényes, tehetséges alakítása őszinte sikert hozott... ”⁶

Zilahy Lajos: Süt a nap című színművében: „Görbe János Sámson Mihály kellemes meglepetést keltet. A kolozsvári sajtó megállapítása szerint ezt a paraszti figurát - Kiss Ferenctől eltekintve kevés színésztől látták ilyen jó alakításban. ... Az előadásból messze kimagasló színészi teljesítmény Görbe János Sámson Mihály. Hogy milyen nehéz magyar parasztot színpadon ábrázolni, ezt mindenki tudja, aki valaha látott műparasztot ágálni a deszkákon. A magyarság lényegében antiteatrális. Nincsenek olyan színes és tetszetős mozdulatai és hanglejtése, mint a latinnak, nem tud úgy hősi pózokba merevülni, mint a germán. A magyar paraszt csöndes és komor, még akkor is sötét színű, ha figurázik. Fukar a beszéddel és mozdulattal. Görbe János ezt a figurát vitte a színpadra. S mennyire rátapint a színpad igazságára, amikor a sároscsizmájú realizmus és a cifraszűrös népszínműfigura között megtalálja az egyetlen helyes megoldást. Mert Sámson Mihály hős, csak éppen magyar hős, aki nem koturnuson ágál és hexameterben szaval, hanem csizmát visel s időnként cifrán káromkodik. A magyar nép a mi fajtánk, úgy ahogy álmainkban várjuk, szeretjük, s amilyenné tenni akarjuk. Görbe János nyugalmas biztonsága, sima, egyszerű játéka mindezt életre tudta kelteni s ezért kell immár legjobb színészeink vonalába számítani.”⁷

Szigligeti Ede népszínművét A Csikós-t Móricz Zsigmond által átigazított formájában mutatta be a Kolozsvári Nemzeti Színház premier bérletben. „A Görbe János Andris csikósbojtárja nagyon eredeti,... viharzó, égő fellobbanás, konokság, kedves éretlenség: új életet adott a jól ismert figurának.”⁸

Csongor és Tünde. „legkiemelkedőbb színészi alakítás a Görbe Jánosé, aki Balga szerepében a magyar népmese ősi parasztfiguráját építette fel. Nemes stílusú, egyszerű, ízes versmondása a legjobb volt az egész együttesben.”⁹

Tamási Áron írásait mindig szeretettel élte át. Csalóka szivárvány-ában a levélhordó-szerep alapja lett növekvő népszerűségének. Az Énekes Madár vénlegény Bakk Lukácsa, „...Ebben a szerepben mutathatta meg ez a kitűnő színész igazi képességeit. Bakk Lukácsa vidám és goromba, tréfacsináló és gyilkosan gonosz legény szerepében rávillantott az emberi jellem örök kettősségére. Vele nevetünk, de ugyanakkor gyűlölünk is. Nem mókázta el magát, drámai tudott lenni, anélkül, hogy a szerep eredeti vonaláról letért volna. Nagyszerű, kifejező mozgása, s hangjának kifejező ereje segítették a figura felépítésében. Őszinte, nagy sikere volt.”¹⁰

Kovách Aladár:Téli zsoltár című drámai játék kolozsvári bemutatója. A 17. sz.-i szellemforraló „Apáczai Csere János megrendítő sorsa és tragédiájából felénk áradó katarzis arra tanít, hogy nagy áldozatot vállal az, aki Nyugat-szellemének a fényeit akarja e hazában kigyújtani, de áldozata nem hiábavaló, csak tragikus és ebben van a nagy és felemelő, tisztító hatás...Az előadást Tompa Miklós elmélyült munkára valló rendezése hangolta egységbe. Görbe János játszotta a főszerepet. Jól érzékeltette a lelkében a nyugati műveltség tüzeivel hazatért Apáczai Csere János megrendítő vívódásait, szellemformáló, törhetetlen akaratát és tragikus sorsát...Az átfűtött lélek izzását élményszerűen juttatta el a nézőtérig... A második felvonásbeli nagy jelenete a fejedelemmel, csúcspontja a darabnak és a szerepnek is. Görbe János értelmezésében a maga igazának, hivatásának tudatában levő szellem mérkőzik ebben a jelenetben a földi hatalom képviselőjével... A közönség halálos csendben figyelte a jelenetet és szomjasan itta indulatai

⁶ Album

⁷ Album

⁸Album

⁹ Album

¹⁰ Album

szárnyán Erdély lelkiismereteként kitörő Csere János korholó szavait. *A színjátszás remeke volt ez a felvonás. Görbe János hatalmas alakítást nyújtott.... Hangja korbácsütésként ostromolta a fejedelem alvó lelkiismeretét és megdöbbenő volt, amint egy élet hitét, álmát és törekvéseit harsogó szavai visszhang nélkül haltak el a fejedelem üres, lágy viasz lelkén.*” írja Heszke Béla.¹¹

Kacsóh Pongrác János vitézében Bagó szerepét kapta. No, ez a közönséget már eleve izgalomba hozta, hisz János prózai színész. Vajon ezt - a már kedvenc, - hogyan oldja meg? Zsúfolt a ház, nagy a feszültség, a lélegzet visszafojtott figyelmet csak a kellemes énekhang oldotta ... „*Görbe János pedig úgy játszotta és énekelte Bagót, hogy szem nem maradt szárazon a nézőtéren.*”¹²

Klasszikus darabokat is szívesen játszott. Shakespeare: Makrancos hölgy Petrucchio- ja kedvenc szerepe, amit az akkori legjobb partnernő Sallay Kornélia társaságában vitt színpadra.

Ezzel zárul 1944-ben a kolozsvári színi évad és itt ér véget művészi pályájának első nagy felvonása, s talán az életének legszebb 32 éve.

Új utakon

Amikor a második világháború vérzivatarra Erdélyen áthömpölygött, bizony az ottani magyar színjátszás is darabokra esett. Törzstagok vonultak nyugat felé, Budapesten pedig az óvóhelyek homályában, veszélyében már egy új időszak igényéről álmodoznak, és szerveződnek is. Bizony, újra kell a színházi elemeket rendezni a technikai romokból, a változó társadalmi körülményekben megmaradt és mozgósítható művészekből. Görbe János is ott van köztük.

A demokratizmus és munkásmozgalom kezd teret nyerni, természetes, hogy a színpadok világát is ezek határozzák meg. A Szabad Színház például Ernst Toller: Géprombolók című színművével nyitotta meg kapuit az Erzsébetvárosi Színház helyiségében. A színészek közül magasan kiemelkedik Görbe János, aki Jimmy Cobbet szerepében szuggesztív művészi alakítást nyújtott...” írja Staud Géza. Más helyen olvassuk: ...”*a címszerepet játszó Görbe János alakításáról, mennyi jót mondhatunk erről a kitűnő művészeiről: kedvesség és drámai erő változatlanul ható, de mélyen átélt kifejező mozdulatok és tudatos hangváltás teszik egészen jelentőssé alakítását.*”¹³

Július közepén a Színházi hírek új bemutatót értékel a Szabad Színházból: G.B.Shaw: Blanco Posnet elárultatását. Matiné sorozat első darabja ez. „*Biztos kézzel egybefogott előadásban, ami Gellért Lajos rendezői érdeme, került felújításra a nem egy tanulsággal szolgáló Shaw-színháték. Görbe János, mint Blanco Posnet erőteljes közvetlenséggel és színes árnyalókészséggel mintázta meg előttünk a kötél árnyékában önmagára eszmélő ... az élet nagy választójára találó, a döntő sors- és lélekfordulót felismerő, lóköttő legény alakját... elárultatásából így lesz Blanco Posnet lelki felszabadulása. Megmenti a holt gyermekét sirató anya hálája, ... mert a lopott lovat átengedte neki, hogy gyermekével orvoshoz vágta, és megmenti a céda lány, a vád koronatanúja, mert megérintette az emberszeretet szárnyuhanása...*” (Várkonyi Titusz) Dicséri a kitűnő alakítást Kristóf Károly is: „*A mákos téztás és rántott csirkés pesti színházi világban: ... szinte az egyetlen, igazán jó színházi falat*”. - fejezi be találóan.¹⁴

¹¹ Album

¹²Album

¹³Album

¹⁴ Album

Érdekes még egy korabeli szövegrészlet: „... Már észrevették. Már el is vitte a Nemzeti Színház a ma legigazibban Shaw-színészünket, akitől látni szeretnénk az Androkles komédiát is az oroszlánnal. Görbe mintha Clarke Gable tizedik ősét hozta volna a színpadra, külsejében is olyan szavahihető volt. Egy csodaszép michelangelói profil gondolateredőivel árkoktan a halálfélelemtől remegő szemek s a mindhalálíg visszavágó száj körül az érzések minden fokozatát érzékeltette. Döbbenetes volt...”¹⁵

A Nemzeti Színház plakátja novemberre már bemutató díszelőadást hirdet. K. Szimonov: Orosz emberek című színművében Görbe János neve elől van, s őt követi Gobbi Hilda, Mészáros Ági, Major Tamás, Rátkai Márton, Péchy Blanka társaságában. A főhős Szafonov kapitány - Görbe János tengely szereplő teljesítményéről felsőfokban írnak: „Nem játssza, éli--- játszani eddig is játszott. Nem egyszer felfedezték már. Amire nincs többé szüksége. Beérkezett. Természetes, hogy szerep nélkül nincs beérkezés... Színész és szerep ideális találkozása... vezérszólam ... csupa ellentét és talán éppen ezért - ember. Bátor, vakmerő, hős, amíg a saját életét kockáztatja. Csupa meggondolás, önmarcangolás, lelki vívódás, amikor más életét kell, hogy vásárra vigye. Vad férfiindulat és gyermeki szelídség, harsogó parancs és halk engedelmesség, kard és szív: együtt ember. ... Nélküle az egész darab úgy járna, mint a zenekar hangos filmen, amikor a hangszalag elszakad. Csak mozgó kezeket és instrumentumokat látnánk - hang nélkül, muzika nélkül” (Pelle Pál) „A vad kitörések Görbe János alakításában mindig érzelmes gyöngédséget takarnak. Szerelmesét Mészáros Ági játssza színesen sok kedvességgel. Külön dísz az előadásnak Rátkai Márton játéka...” (MBB)¹⁶ Talán már sok esetben túlzott is ez a játék, ahogy a kor legnagyobb kritikusától, Balázs Bélától olvastuk.

Déry Tibor Itthon című darabjában a hadifogságból hazaérkező katona sorsát tárja a néző elé. Ebben Gobbi Hilda a partnere. Ez egyúttal iskolapélda is a Színművészeti Főiskola hallgatóinak, hogyan kell együttműködni a színrevitelben a szerzőnek, rendezőnek és szereplőnek. A Nemzetiben sorra a szükség szerinti szerepeket kapja, pl. Csongor és Tünde, Jegor Bulicsov, vagy Shakespeare Antonius és Kleopátra, Bánk bán, Sári bíró és egyéb darabokban.

A háború minden megszokottat szétziláló évei után vagyunk. Olyan korban, mely világrengető nemes eszmék valóra váltását tervezi, melyben a régi társadalmi választófalak fellazulnak, leomlanak. Ezt a célt kell szolgálnia politikának, gazdaságnak, művészetnek egyaránt. Ezt várják el a színháztól is. Ez természetesen keményen rányomja bélyegét az élni akarókra. A régi „nagyok” sorai alaposan megritkultak, új tehetségeket kell sorba állítani, akiket a „fényes szelek” világa hoz is, Horváth Teri, Soós Imre, Szirtes Ádám.

A fiatal felfedezett tehetségek bámulják Görbe János sokoldalú természetességét. „Jaj de szerettük mi Görbe Jánost! Talán száz év múlva lesz olyan, aki hozzá hasonló. Ahogy megállt, szavak nélkül, mint egy ősi magvető, megvetette a lábát. Kezét combközépre helyezte, mint egy remekbe faragott szobor. Állt mozdulatlan. Félelmetes erő és vadság lakott benne. Nem csodálom, hogy leszögezte magát jellegzetes Görbe - egyenesállásba, mert ha össze nem fogja indulatát, szétveti a világot. Jaj de szerettük Görbe János művészetét! Imrével akkor is leselkedtünk, ha aznap nem volt felvételünk. Hogyan játszanak a nagyok?...”¹⁷

1949-től ismét a Belvárosi Színházban van Görbe János. A Vetés-ben szerepel, ahol „dózsa györgyi tüzével maga a megtestesült földéhség, évszázadok lázadása.. maga a ... mindent legyűrni

¹⁵ Album

¹⁶ Album

¹⁷ Horváth Teri: Sári gyöp 209. o.

képes akaraterő, a megelevenedett igazság, mely a férfias harag s a gyermeki mosoly színkeverékével ível szívárványként a kemény földi játék fölött.”

1950-ben Mádl Éva: Hétköznapiak hősei-ben aktuálisan munkásból lett vezérigazgatót formál. Ám a következő, Földes Mihály: Mélyszántás című darabjában, már zsellérgyereket, játszik, Bak Jóskát. A kritika hangját idézzük: „*Görbe János magasrendű művészi élményt nyújt a szolgáltegyen alakításában: olyan alázatos, szolgáltegyen meghajló s mégis nyílt és ártatlan arckifejezéssel állítja elénk ezt a múltból annyira ismerős parasztcselédet. Rendkívül gazdag színészi tehetség elementáris erejű kisugárzása ez az alakítás: ezekben a pillanatokban boldog szemtanúi lehetünk a szavakkal alig kifejezhető csodának, így születik, eszmél a szabadság az elnyomott emberben... Bánhidi László a töprengő úgazdát alakítja: némajátéka az első jelenetben hatásos, amint belép villogó szemekkel, s csak átvonul a színen, szótlánul, már megvan az alak, s körülötte érezhetően vibrálni kezd a feszültség.*”¹⁸ Mintha csak egy görbei jelenet volna. Különben ő volt Görbe János egyik legjobb barátja, úgy látszik, követte is tanácsait. Görbe János művészi teljesítménye legmagasabb elismerése ekkor születik: a Kossuth-díj. Vele együtt kapják meg az ezüst fokozatot Balázs Samu és Gyurkovics Mária szakmabeliek is.

Ekkor 1951-et írunk. A Jászságban is visszhangzik a jó hír, végre egy jász Kossuth-díjas! Árokszálláson különösen felerősödik a meglevő jász büszkeség... mégiscsak beérett a gyümölcs, mármint az egykor emlegetett, várt hírnév. Volt ám más hang is: bezzeg, amikor Erdélyben halmozta a sikereket, elfelejtett bennünket... meztagadta, hogy ő is jász ... Pedig dehogy is, hisz most is hazamegy a szülők, a rokonság közé, hogy együtt örüljenek, hogy eloszlassa a köré fonódott kétségeket. Jász és székely közös sorsú népek... mindkettőért doboghat az ember szíve. Ám amiről nem nagyon beszél, emésztí egy belső ügye: felbomlott első házassága, amely életének egy biztos pillére volt eddig. S ezt a pillért vajon pótolja-e hasonló valaha is?... Ehhez társul a magas kitüntetést követő országos hírnév felerősödő árnyéka: a sok együtt örülő alkalmi „barátság” ... „isten-isten”... a velejáró egészségromlás ... veszélyes személyiségi lejtő ez. Vajon lehet-e megállni ezen a lejtőn?

Ritkulnak és kisebbednek a szerepek. Örül ha kap. A Moszkvai jellem és a Leszámolás egy-egy jelenete csillog ugyan, de ez még nem a gyógyulás jele.

A Szolnoki Szigligeti Színház első önálló szezónja az 1954-55-ös évad. Januárban a Szendrő József rendezte Jókai Aranyember-e kerül színre, melyben a két árokszállási színész ismét találkozik. Görbe Tímár Mihály és Kaszab Anna Teréza mamája szép összhangú játékot hoz. Sajnos Görbe csak néhány hónapig marad. A mindig példásan fegyelmezett drámai hős egészsége, lelki egyensúlya tovább romlik, szembekerül a színház vezetésével. Életének nehéz válságából van-e kiút? Talán... Ennek a reménye csillan fel, amikor az ELTE-Színpad egyik előadása alkalmával véletlenül megismerkedik Megyeri Éva majdani tanítónővel. Néhány presszóbeli találkozás, s már lángol az új szerelem. Rövidesen házasságkötés és itt az élete megújulása. Új körülmények, új hely szükséges. Debrecenben Téry Árpád fogadja is a Csokonai Színházhoz. Minden szépen indul. Albérlet a Tímár utcában, készséggel beilleszkedik a színházi környezetbe is, operettben is játszik. Barta Lajos: Zsuzsi című darabját Andaházy Margittal az oldalán viszi sikerre...

1956 szeptemberében gyorsan híre megy Árokszálláson is, hogy kimondhatatlan öröme megszületik a kis Nóra. Ez szárnyakat ad alkotói akaratának is. Még szeptemberben egy időszzerű és sok vitát kiváltó társadalmi dráma, Nyíri Tibortól a Húsfafazék kerül bemutatásra. Ebben ő a kulcsszereplő, Virgula József, akinek két ellensége van: Boros az egykori birtokos és Muzslay, az

¹⁸ Album

önkényeskedő és erőszakos tsz-elnök. A szövetkezet tagsága mindkettőt elkergeti. ebben a zavaros helyzetben - hisz 1953 után és 1956 október között vagyunk - olyan dolgok hangzanak el, amelyeket addig ki sem mertek mondani, amit a közönség legfeljebb suttogásból hallgatott. „*A nyilteszű, keménykötésű Virgula ... pedig olyan főhős, kivált Görbe János alakításában, akire sokáig emlékezünk.*” - írja Sebestyén György. „*És mégis! Amikor ott jártunk, félig ha tele volt a színház...*” Az okot keresve bírálja az író, aki túloz és túlbonyolít dolgokat és „*a színészeket olykor elkapja a játék szenvedélye, máskor elejti, s ilyenkor nincs egy lélekkel teli szavuk. Görbe János az egyetlen, aki mindvégig kitűnő: erős és egyszerű, s ami játékában friss és örvendetes szín: az értelem belső fénye világítja meg. Márkus László új oldaláról mutatkozik be kiválóan: Borost játssza...*”¹⁹

Úgy látszik, a Húsosfazék vitája nem ült el, sőt társadalmi szintre erősödött az október végi forradalmi lobbanásban. Az elején még Görbe János lelkesítő talpra magyarja is elhangzott, ám hónapokon keresztül örvénylik a bizonytalanság a színházban is. Több budapesti színész visszamegy a fővárosba. Görbe János kis családja október 4.-től a színház alagsorában húzódik meg, majd alkalmi lehetőség adódik, és Éva a kicsi lánnyal Szarvasra, szüleihez költözik. János sem bírja sokáig, s a kilátástalan helyzetben a távozás mellett dönt. Magához veszi legszükségesebb holmijait, nyakába köti a gyermek kis fürdőkádját, s gyalog, stoppal megy a szerettei után.

Élni kell, dolgozni kell, folytatni, megújulni, hisz családja van... A múlt másfél évtized sikerei köteleznek. November végén a békéscsabai Jókai Színházhoz szerződik, ahol ismét bizonyítja sokoldalúságát. A Lili bárónő-be is be kell ugrania, Malomszegi báró szerepe nem kevés szövegével közben készül Bánk bánra. „*Nem buffónak termett. De ebben a szerepben is remekelt. Egyszerűen azért, mert színpadra született. Bármit játszott, élményt adott. Még rekedt hangján eldörmögött sanzon estje (!) is óriási sikert aratott.*”

Mindig tudta, mit kell tennie a színpadon. Hogy mondania mit kell, nos, azt csak a sugó tudta. De ezt a közönség nem vette észre...” írja többek között élcelődő barátja Szuhai Balázs.²⁰

A Jókai Színházban már januárban újra születik a mindig időszerű Bánk bán. Nem is találni jobb Tiborcot, mint ő, Kiss Ferenc meg a meghívott színész Bánk szerepére. Ahogy Sass Ervin írja róluk, hogy képesek voltak a régi hagyományokat jól felhasználni, sőt még gyarapítani is a színrevitelben. „*Görbe János Kossuth-díjas Tiborca Biharié mellett a legjobb Tiborc ma Magyarországon. Elkészült, végsőkéig megkínzott, de a nép ereje is ott él, harsog a szavaiban. A harmadik felvonás harmadik jelenetében felejthetetlen.*”²¹

1957 tavasza már Budapesten éri. A Jókai Színház és a könyvkiadás egyidőben hozza közönség elé Illés Endre és Vas István Trisztán-ját. Gellért Endre nagy igényt támasztó rendezése Bánki Zsuzsát, Bitskey Tibort teszi a főszerepre, akik meg is oldják magas szinten feladatukat. Meglepő, hogy a sok átlagos epizodista között egyet kiemel írásában Földes Mihály: „*... Görbe (Pelot vadász) mindössze egy jelenetben szerepel a színpadon, de drámai levegőt teremt maga körül. Duzzad az erőtől, természetes és mélyen emberi. Egyébként újra bebizonyította azt is, hogy az összes versformák közül a tiszta jambus a legelfogadhatóbb színpadon... Királyától rettegő jobbágy: minduntalan jobbra-balra figyel: nehogy fenséges avatatlan fül hallja, mit mond el ő Fehérkezű Izoldának. Derék férfi: sebesülten is megmenti a súlyosan sérült Trisztánt. Férj és apa: meleg mosoly fénylik fel arcán, mihelyt feleségét s leányát emlegetik. Egy kissé Tiborc, aki nem a maga nyomorúságát emlegeti ezúttal, de az urak különös dolgai miatt csóválja meg a fejét. Aztán - az*

¹⁹ Hajdú-Bhari Napló 1956 október

²⁰ Szuhai Balázs: kiadom magam 109. o.

²¹ Album

arannyal telt kis zacskót csörgetve - elmegy ... Görbe János hosszú útról jött meg. Örömmel köszöntjük."²²

Az egykori csodáló Horváth Teri most pályatárs, ezt jegyzi fel: „... ha bejött a színre, villogott fekete szeme, megállt a kés a levegőben.”²³

A Petőfi Színházban Visnyevszkij: Optimista tragédia című darabjában Görbe János ismét jól érzi magát: „... Olyan kedvvel, belső tüzellel kelti életre Alexej alakját, hogy csak felső fokú jelzőkkel lehetne illetni. Erő, humor, hetyke szilajság, értelmi s erkölcsi fejlődés izzik ebben az Alexejben. Alexej szerepe persze a leghálásabb, ő viszi, néha segíti magával az egész együttest...” írja Falus Róbert.²⁴

1958. április: Dobozy Imre: Szélvihar című drámája a Jókai Színházban - közli a Film Színház Muzsika címlap fotójával. A napilapok nagybetűs híradása: „Új siker, nagyszerű premier”.

„Akinek szívesen tapsolunk” karikatúra grafika (Sándor) aláírása: „Görbe János a - Szélvihar - ban”. A szereposztásból: Csendes Imre: Görbe János, felesége Gobbi Hilda, Juliska: Horváth Teri. Aktuális darab, szükséges is a közönség gondolatainak nyugtatására. A történelmi 1956-os helyzet sok drámai összeütközése az írónak tálcán nyújtotta a motívumokat, s ő válogatott bátran. Görbének pedig a paraszti gondolkodás és ábrázolás igazán jól fekszik már pályakezdése óta. Remekel is.

A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya az említett főszereplőket nívódíjban részesítette. Az imént Pelot jelenete méltatásában D.L. örömmel szól Görbe visszatéréséről. Bizony alkalmi óhajnak vehetjük ezt csak. Egészsége sem javult, sőt válságosra fordult. 1959-ben be kell feküdnie a MÁV Budakeszi Tbc szanatóriumába, ahol Kerényi Imre főorvos meg is műti, eltávolítja egyik tüdőlebensyét. Ez súlyos egészségi károsodás és a javíthatatlannak tűnő életmódja miatt szétszakadt a boldognak indult családi élete is. Ő ugyan minden áron - sokszor drámai helyzeteket teremtve is - próbálja védeni a végsőkig (gyermekrablás, rendőrség, bíróság)...

1960 januárjában címszerepet kap a Betyár című darabban. A sikeres premier után még abban a hónapban leveszik a műsorról, s ennek Görbe az oka. Nem is lép fel többé fővárosi színpadon. A szerződés nélküli Kossuth-díjas fél évig KTSZ-ben dolgozott...

Vidéken és végül

1961-ben a veszprémi Petőfi Színház először saját társulattal nyit. A díszelőadásban A kőszívű ember fiai megye Görbe János Haynau tábornokával. Talán tévesnek bizonyult a kiválasztása? Molnár Gál Péter 36 év után így jellemzi: „... Meggyulladt a színpad, amikor Görbe a dramatizálás egyetlen jelenetében az osztrák tábornoki egyenruhát magára öltve, kínzó migrénnel kegyelmet gyakorolni vagy császári golyó elé állítani kényszerült szerepe szerint. Félőrirten a fájdalomtól nem színpadias kínládással, hanem falat kaparó szenvedéssel fájlalta fejét. Erős volt, lenyűgöző, akár egy expresszionista színész. Nem Jókait játszott, hanem Haynaut. Nemzeti mesedarab helyett a várcafatos valóságot. A színész haldoklott a fájdalomtól, noha a szerepnek volt migrénje”...²⁵

²² Album

²³ Horváth Teri id. mű

²⁴ Album

²⁵ 168 óra hetilap 1997. nov. 11.

Színpadon midig szerepének él, de ez nem örök életű, ahogy kesergett... Talán az újabb házassága segít!? Feleségül veszi 50 éves fejjel az akkor még kiskorú Juszt Juditot. Öröm, megnyugvás és újabb tervek: Jutkát beiratja Rózsahegyi özvegye, Drági magániskolájába.

Ezt elvégezve az ORI működési engedélyt ad színészi tevékenységére. Kis, színész-zenész brigádjuk járja az országot: Pótfeléség, Szolgálat I-II: vidám játék, máskor Shakespeare-Vörösmarty-Szilágyi: Csintalan menyecskék címmel.

Ez az összeállított műsoranyag értékes dolgokat is hordoz, mint a Shakespeare-részletek, ám nem vonz nagy közönséget sem magas bevételt, a „Kossuth-díjas” ellenére sem. Sőt több a költsége és az egészségének sem használ.

1962-ben a Miskolci Nemzeti Színházhoz az évad közepén G.B.Shaw: Szent Johanna-jában Stogumber káplán szerepére szerződik. Kiválóan játssza el szerepét, de bármily sikeres is a színpadi művészi teljesítmény, ha a még nem gyógyult ember képtelen a reflektorfényen kívül is alkalmazkodni...

A Budapesti Irodalmi Színpadon még volt négy fellépése, a Magyar Rádió húsz hangjátékában maradt fenn a hangja.

1966-ban a Győri Kisfaludy Színházhoz szerződik. Filmzési jövedelméből vásárol egy Skoda Oktávia gépkocsit, jogosítványt szerez. Ezzel jár a színházhoz, és nagy kedvvel játssza el Taar Ferenc Örök harag című darabjának egyik főszerepét. A színmű születésében Görbe Jánosnak is része volt, nemcsak a színrevitelében. Az író erre a tanú Az ember arca című írásában. A darab Győrben is, vidéken is nagy közönségsikert aratott, a televíziós közvetítés után levelek tömegét kapta az ország minden részéből, ankétokra hívták meg.²⁶

Görbe János becsülettel teljesítette utolsó színházi vállalkozását is. Egyik alkalommal a csúszós úton Gönyűnél karambolozott, és olyan fejsérülést és májzúzódást szenvedett, ami egy évvel később a halálát okozta.

1968. augusztusban már nagyon beteg volt, úgy ment el a kórházba, hogy elbúcsúzott a lakástól, a kedves kutyájától, mint aki érzi, hogy nem jön vissza többé. Szeptember 5-én halt meg. Én akkor 22 éves voltam - mondja a már özvegy feleség Juszt Judit.²⁷

Az elnémult színművész végső „fellépése” 13-án következett, de már a katafalkon, a Farkasréti temetőben. Másfél-kétezerre becsülték a gyászolók tömegét, ezért a ravatalt a szabadtérre helyezték.

A nagy színész zseni ezernyi visszacsengő végszavára Ungvári László színművész búcsúzott, a Filmművészek Szövetségének utolsó üdvözlét Bernáth László kritikus tolmácsolta. A seregnyi kísérő leszegett fejű könnyező tisztelők élő gyászkoszorújában egygyé olvadt az ott szorongó jászok és árokszállási barátok fájdalma is.

²⁶ Film Színház Muzsika 1971. június 12.

²⁷ Pesti Riport 1991. november 13.